

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 10 november 2022

Mål nr

Ö 1314-22

PARTER

Klagande

AS

Ombud:

Advokat OK

Advokat JR

Advokat PS

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Avvisande av åtal

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2022-02-01 i mål Ö 574-22

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

AS har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens beslut och återförvisa målet eller, i andra hand, avvisa åtalet. Han har även yrkat ersättning för sina rättegångskostnader.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

Inledning

1. AS har åtalats för medhjälp till folkrättsbrott, grovt brott, i Sudan under åren 2000–2003. Han är schweizisk medborgare och bosatt i Schweiz. När åtalet väcktes befann han sig i Schweiz.
2. Åtalet avser gärningar som AS och en medtilltalad, som är svensk medborgare, var och en för sig eller tillsammans och i samförstånd, påstås ha begått i egenskap av företrädare för bolag inom en oljebolagskoncern med det svenska bolaget Lundin Oil AB som moderbolag¹. I anslutning till åtalet har

¹ Moderbolaget har enligt gärningsbeskrivningen haft olika namn.

det framställts yrkanden om förverkande och företagsbot mot ett bolag inom koncernen.

3. I gärningsbeskrivningen anges bl.a. följande. Under perioden 1997–2003 pågick i den dåvarande Republiken Sudan en icke-internationell väpnad konflikt mellan den sudanesiska regeringen och regimallierade milisgrupper, på den ena sidan, och rebellgrupper, på den andra sidan. Konflikten kom till viss del att handla om kontroll över framtida oljeutvinning. I södra Sudan hade oljekoncernen 1997 påbörjat prospektering i ett konsortium med bolag från andra länder. I maj 1999 inledde den sudanesiska regeringen genom militären och regimallierade milisgrupper, som ett led i eller på annat sätt i samband med den väpnade konflikten, offensiva militära operationer i syfte att säkra oljekoncernens verksamhet i södra Sudan. Detta ledde till stridigheter som med kortare uppehåll pågick till dess att bolagen lämnade området under 2003.

4. Åklagaren gör gällande att den sudanesiska regeringen, genom militären och regimallierad milis, använde en krigföring som stred mot den internationella humanitära rätten och som enligt svensk rätt utgjorde folkrättsbrott, grovt brott. Enligt åklagaren ska AS, i sin roll som företrädare för bolag inom oljekoncernen, ha medverkat på olika sätt till att militären försökte ta kontroll över områdena genom strid. Detta ska ha skett trots att han hade uppsåt till att militären och milisen agerade på ett sätt som var förbjudet enligt krigets lagar.

5. Åtalet föregicks av ett beslut om åtalsförordnande av den svenska regeringen. I beslutet gjorde regeringen bedömningen att universell jurisdiktion gäller för brottet enligt svensk rätt och att omständigheterna var sådana att det fanns skäl att meddela ett åtalsförordnande.

Avvisningsyrkandet

6. AS yrkade att tingsrätten skulle avvisa åtalet på grund av att det inte föreligger svensk domsrätt. Tingsrätten, som kom fram till att svensk domstol är behörig att pröva de gärningar som AS är åtalad för, avslag avvisningsyrkandet. Hovrätten har instämt i tingsrättens bedömning och avslagit överklagandet.

7. I Högsta domstolen har AS gjort gällande i huvudsak följande. Svensk domstol är behörig att ta upp åtalet till prövning endast enligt bestämmelserna om universell jurisdiktion. Behörigheten begränsas dock av 2 kap. 12 § (tidigare 7 §) brottsbalken som innebär att det måste finnas stöd i allmän folkrätt för att universell jurisdiktion ska föreligga. Något sådant stöd föreligger inte avseende krigsförbrytelser som har begåtts inom ramen för en icke-internationell väpnad konflikt. Vidare saknas det stöd i allmän folkrätt för att utöva universell jurisdiktion mot någon som, när åtal väcks, inte befinner sig i landet. Åtalet bygger dessutom på en inhemsk tolkning av medverkansbegreppet som saknar stöd i folkrätten. Det som AS har åtalats för utgör därmed inte ett internationellt brott enligt folkrätten och därför saknas det även på den grunden rätt för svensk domstol att utöva universell jurisdiktion.

Vad målet i Högsta domstolen gäller

8. Högsta domstolen har att ta ställning till om svensk domstol är behörig att pröva ett åtal för folkrättsbrott begånget i utlandet inom ramen för en icke-internationell väpnad konflikt, när den åtalade varken är medborgare i eller vistas i Sverige. Målet gäller bl.a. frågan om allmän folkrätt utesluter sådan behörighet.

Den svenska regleringen*Svensk domstols behörighet att döma över brott som har begåtts utanför Sverige*

9. Bestämmelser om svensk domstols behörighet att döma över ett visst brott finns i 2 kap. brottsbalken. Att svensk domstol är behörig utgör en processförutsättning. Om den domstol där åtal väcks kommer fram till att behörighet saknas, ska åtalet avvisas. Det är åklagarens påstående i stämningsansökan som utgör utgångspunkten för domstolens prövning av behörighetsfrågan.

10. I 2 kap. 3 § regleras svensk domstols behörighet att döma över brott som har begåtts utanför Sverige. I punkten 6 räknas vissa internationella brott upp som svensk domstol är behörig att döma över oberoende av var, av vem och mot vem som brottet har begåtts (universell jurisdiktion).

11. Bestämmelsen omfattar bl.a. flertalet brott enligt lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott. I 4 § i den lagen regleras ansvar för krigsförbrytelse mot person. Lagen ersatte bl.a. den bestämmelse om folkrättsbrott i 22 kap. 6 § brottsbalken som gällde vid tiden för de gärningar som åtalet avser. Enligt den tidigare lydelsen av 2 kap. 3 § omfattades även det brottet av universell jurisdiktion.

Prövningen enligt 2 kap. 12 § brottsbalken

12. Enligt 2 kap. 12 § (tidigare 7 §) brottsbalken ska de begränsningar av svensk domstols behörighet och tillämpligheten av svensk lag som följer av allmän folkrätt eller av en internationell överenskommelse som är bindande för Sverige iakttas.

13. Bestämmelsen ger uttryck för den skyldighet som Sverige har att iaktta de begränsningar som kan följa av folkrätten (jfr prop. 2020/21:204 s. 158 f.). I första hand tar bestämmelsen sikte på inskränkningar i svensk domstols behörighet till följd av folkrättsliga regler om immunitet men även andra folkrättsliga normer ska beaktas.

14. När domstolen har kommit fram till att behörighet finns enligt 2 kap. 3 § brottsbalken ska den alltså dessutom kontrollera att det inte finns något folkrättsligt hinder. Ett sådant hinder föreligger endast om det finns en inom folkrätten etablerad norm som begränsar domstolens behörighet i det enskilda fallet. Något positivt stöd inom folkrätten för utövande av jurisdiktion i enlighet med de svenska bestämmelserna krävs således inte.

15. I internationella domstolar har det utvecklats vissa principer för när det kan dömas till ansvar för internationella brott, t.ex. när det gäller gärningsmannens grad av medverkan och insikt (se t.ex. Jugoslavientribunalen [ICTY], Trial Chamber, Judgement, The Prosecutor v. Dusko Tadic, IT-94-1-AR72, 7 maj 1997, p. 673–692). Om dessa principer ska tillämpas även när en nationell domstol prövar åtal för ett internationellt brott, och vilken betydelse de i så fall ska ges, är en del av den materiella bedömningen av åtalet. Frågan saknar relevans för prövningen av domstolens behörighet enligt 2 kap. 12 §.

Krav på åtalsförordnande

16. För brott som har begåtts utanför Sverige krävs i vissa fall ett särskilt förordnande innan åtal får väckas (se 2 kap. 7 § brottsbalken). Ett sådant åtalsförordnande beslutas normalt av riksåklagaren eller av regeringen (se 2 kap. 8 §).

17. Regleringen syftar bl.a. till att undvika att åtal väcks i strid med folkrättsliga grundsatser och Sveriges internationella överenskommelser. Det

anges sålunda i 2 kap. 8 § andra stycket 1 att det vid åtalsprövningen särskilt ska beaktas om ett åtal här i landet är förenligt med Sveriges folkrättsliga förpliktelser. Vid prövningen ska det också göras en bredare bedömning där hänsyn tas bl.a. till i vilken utsträckning brottsligheten eller den misstänkte har anknytning till Sverige och vilka faktiska möjligheter det finns att utreda brottet och lagföra den misstänkte här (se 2 kap. 8 § andra stycket 2 och 4).

Folkrättsliga begränsningar för utövande av straffrättslig jurisdiktion

18. Utgångspunkten är att varje stat själv bestämmer omfattningen av sin jurisdiktion. Den yttersta gränsen sätts dock av folkrätten.

19. Utvecklingen av folkrätten sker genom en växelverkan mellan allmän folkrätt (sedvanerätt) och traktatbaserad folkrätt. Det finns ingen internationell konvention som generellt reglerar straffrättslig jurisdiktion. Däremot finns det flera traktat som innehåller jurisdiktionsbestämmelser i förhållande till specifika brott.

20. En utgångspunkt är att en stat har jurisdiktion över alla brott som begås på det egna territoriet (territorialitetsprincipen). Denna behörighet kan härledas ur den folkrättsliga principen om staters suveränitet. Under vissa förutsättningar har staten därutöver behörighet att pröva brott som har begåtts utanför det egna territoriet (extraterritoriell jurisdiktion).

21. De olika grunder för extraterritoriell jurisdiktion som har utvecklats inom folkrätten är framför allt flaggstatsprincipen (brott på fartyg eller luftfartyg som är registrerade i staten), den aktiva personalitetsprincipen (brott begångna av statens egna medborgare), den passiva personalitetsprincipen (brott som riktas mot ett enskilt intresse i staten), statsskyddsprincipen (brott som riktar sig mot staten) samt den princip som aktualiseras i detta mål, universalitetsprincipen.

Universalitetsprincipen

Universalitetsprincipens innebörd

22. Enligt universalitetsprincipen grundas domsrätt på brottets karaktär. Principen bygger på tanken att det finns vissa skyddsintressen som är så fundamentala att samtliga stater har en rätt och, ibland, en skyldighet att värna dem. Gemensamt för de brott som omfattas av universell jurisdiktion är att de anses rikta sig mot hela världssamfundet och att det därför finns ett övergripande internationellt intresse av att de bestraffas.

23. Universalitetsprincipen innebär som utgångspunkt att alla stater har jurisdiktion oberoende av vem som har begått brottet, vem brottet har riktats mot och var brottet har begåtts. Den närmare innebörden av principen är dock omstridd och den har kommit att tillämpas på skilda sätt i olika länder. Exempelvis varierar det i vilken utsträckning det för utövande av jurisdiktion med stöd av principen krävs någon ytterligare anknytning till den åtalande staten, utöver själva brottets karaktär. (Jfr bl.a. den årliga FN-rapporten *The scope and application of the principle of universal jurisdiction*, Report of the Secretary-General. Avseende 2022, se UN. Doc. A/77/186.)

Universalitetsprincipen i svensk rätt

24. Bestämmelsen i 2 kap. 3 § brottsbalken ger intryck av att det i svensk rätt finns en obegränsad universell jurisdiktion för internationella brott. Av förarbetena framgår emellertid att lagstiftarens avsikt har varit att extraterritoriell domsrätt ska utövas endast då det finns ett påtagligt och berättigat intresse av att lagföring sker i Sverige (se t.ex. prop. 2020/21:204 s. 126).

25. Detta ligger i linje med en inom den folkrättsliga doktrinen ofta förmedlad ståndpunkt att det krävs någon form av legitimt intresse för att en stat ska få utöva jurisdiktion för brott som har begåtts utanför det egna

territoriet. Det har hävdats att kopplingen mellan staten och det som staten vill utöva jurisdiktion över inte får vara för diffus. (Se t.ex. James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 9 uppl. 2019, s. 440 f., Dan Helenius, *Straffrättslig jurisdiktion*, 2014, s. 222 ff. och Cedric Ryngaert, *Jurisdiction in International Law*, 2 uppl. 2015, s. 29 f.)

26. I det svenska systemet förutsätts prövningen av om det föreligger ett intresse av att lagföra ett internationellt brott som har begåtts i utlandet primärt ske inom ramen för riksåklagarens eller regeringens ställningstagande till om åtalsförordnande ska meddelas (jfr p. 16 och 17). Eftersom prövningen ytterst handlar om huruvida ett åtal i svensk domstol är berättigat, måste det emellertid också finnas ett visst utrymme för domstolen att, inom ramen för sin behörighetsprövning, bedöma om anknytningen till Sverige är tillräcklig för att så ska vara fallet. Det skulle vara oförenligt med grundläggande principer för rättskipningen, om domstolen var tvungen att pröva ett åtal utan att det föreligger ett berättigat intresse av en sådan prövning.

27. Om ett åtal för ett internationellt brott som har begåtts i utlandet av en utländsk medborgare väcks i svensk domstol med åberopande av universalitetsprincipen, ska domstolen alltså pröva dels om anknytningen till Sverige är tillräcklig för att grunda ett berättigat svenskt rättskipningsintresse, dels om det föreligger något hinder i folkrätten (se p. 12–14).

Kan universell jurisdiktion utövas för krigsförbrytelser som har begåtts inom ramen för en icke-internationell väpnad konflikt?

28. Möjligheten att utöva jurisdiktion med stöd av universalitetsprincipen är begränsad till främst vissa särskilt allvarliga brott som i folkrätten betraktas som internationella brott. Till sådana internationella brott räknas i vart fall folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelse.

29. Genom 1949 års Genèvekonventioner förpliktades samtliga anslutna stater att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder för att fastställa verksamma straffpåföljder för personer som begått eller gett befallning om svåra överträdelser av konventionernas regelverk. Vidare förpliktades staterna att oavsett nationalitet ställa sådana personer inför egen domstol eller utlämna dem till annan fördragsslutande stat för att dömas där, under förutsättning att den staten har intresse av att beivra överträdelsen och har lagt fram tillräckliga skäl för åtal. Eftersom Genèvekonventionerna (med vissa undantag) är tillämpliga endast i internationella väpnade konflikter, gäller inte den här traktatbaserade skyldigheten att utöva universell jurisdiktion för krigsförbrytelser som har begåtts inom ramen för icke-internationella väpnade konflikter. Frågan om vilket utrymme det finns för att utöva jurisdiktion med stöd av universalitetsprincipen för sådana krigsförbrytelser måste i stället avgöras genom en tolkning av sedvanerätten.

30. Utvecklingen har gått mot att jämställa internationella och icke-internationella väpnade konflikter vid tillämpningen av det humanitärrättsliga regelverket. Det anses sedan länge följa av sedvanerätten att allvarliga brott mot den humanitära rätten i icke-internationella konflikter kan utgöra krigsförbrytelser. Behovet av skydd och vikten av att regelverket respekteras har ansetts vara samma oavsett konflikttyp (jfr prop. 2013/14:146 s. 125 ff.). Till saken hör också att det inte alltid är tydligt var gränsen går mellan en internationell och en icke-internationell konflikt. (Jfr Jugoslavientribunalen [ICTY], Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Appeals Chamber I, The Prosecutor v. Dusko Tadic, IT-94-1-AR72, 2 oktober 1995, Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen, 1998, artikel 8 punkten 2 c–f och Antonio Cassese, Cassese´s International Criminal Law, 3 uppl. 2013, s. 65 f.)

31. En av de mer omfattande studierna kring vilka sedvanerättsliga regler som är tillämpliga i internationella respektive icke-internationella väpnade

konflikter publicerades av Internationella Rödakorskommittén 2005. Studien genomfördes tillsammans med experter i humanitär rätt från olika delar av världen och i samråd med regeringar och internationella organisationer. I studien konstateras att flera av de viktigaste principerna i Genèvekonventionerna är att betrakta som sedvanerätt och gäller i såväl internationella som icke-internationella väpnade konflikter. Enligt regel 157 i studien har stater en rätt att inom ramen för sin nationella lagstiftning tillämpa universell jurisdiktion för krigsförbrytelser, såväl i internationella som i icke-internationella väpnade konflikter (se Jean-Marie Henckaerts och Louise Doswald-Beck [red.], ICRC, Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules, 2005, s. 604–607).

32. Sedvanerättsstudien har analyserats för svenskt vidkommande i betänkandet Folkrätt i väpnad konflikt – svensk tolkning och tillämpning (SOU 2010:72). Övervägandena i det betänkandet har legat till grund för den svenska lagstiftarens slutsats att det bör göras skillnad i regelverket mellan internationella och icke-internationella väpnade konflikter endast i de fall den internationella humanitära sedvanerätten inte medger annat (se prop. 2013/14:146 s. 125 ff.). En rätt att utöva universell jurisdiktion för krigsförbrytelser har ansetts följa av allmän folkrätt oavsett karaktären på den väpnade konflikten (se bl.a. a. prop. s. 51 och 216 f.).

33. Slutsatsen är mot denna bakgrund att det inte finns något hinder mot att en svensk domstol utövar universell jurisdiktion för krigsförbrytelser som har begåtts inom ramen för en icke-internationell väpnad konflikt.

Kan universell jurisdiktion utövas även om den misstänkte inte befinner sig i landet när åtal väcks?

34. I svensk rätt krävs det även för prövning av åtal för internationella brott någon form av anknytning mellan åtalet och Sverige för att svensk domstol ska vara behörig (se p. 24). Vid bedömningen av anknytning – som primärt

görs i samband med beslutet om åtalsförordnande (se 2 kap. 8 § andra stycket 2 brottsbalken) – kan det ha betydelse om den misstänkte befinner sig i Sverige eller inte. Avsaknaden av en sådan anknytning kan dock vid en helhetsbedömning vägas upp av andra anknytningsfaktorer. Detta gäller även vid den bedömning som domstolen, inom ramen för prövningen av sin behörighet, ska göra av om det finns en tillräcklig anknytning till Sverige för att det ska föreligga ett berättigat svenskt rättskipningsintresse (se p. 26).

35. Svensk rätt uppställer alltså inte något allmänt krav på att den misstänkte ska befinna sig i landet för att svensk domstol ska kunna utöva jurisdiktion för brott som omfattas av universalitetsprincipen. Frågan är då om något sådant krav följer av folkrätten.

36. För internationella brott kan en stats behörighet att lagföra brottet härledas direkt ur brottets natur. Effekten av brottet anses inte vara begränsad till det land där brottet har begåtts utan brottet riktar sig mot världssamfundet som helhet (jfr ingressen till Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen). Med detta synsätt strider ett utövande av universell jurisdiktion för sådana brott utan ytterligare krav på anknytning till landet inte mot den folkrättsliga principen om non-intervention, dvs. förbudet för stater att blanda sig i andra staters inre angelägenheter. (Jfr Cedric Ryngaert, a.a. s. 127 f. samt Gerhard Werle och Florian Jessberger, *Principles of International Criminal Law*, 4 uppl. 2020, s. 95 f.)

37. Många stater kräver emellertid även vid universell jurisdiktion någon form av anknytning mellan brottsligheten eller den misstänkte och den stat som avser att utöva jurisdiktion (jfr p. 23). I flera rättsordningar gäller som ett generellt sådant anknytningskrav att åtal får väckas endast under förutsättning att den misstänkte befinner sig inom landets territorium när åtalet väcks. Det finns dock andra stater som inte uppställer något sådant krav. Någon enhetlig statspraxis finns inte (jfr kommentaren till regel 157 i Internationella Rödakorskommitténs sedvanerättsstudie). Det kan heller inte tas för givet att

de länder som har uppställt ett sådant krav har gjort det på grund av uppfattningen att det följer av folkrätten. Kravet kan i stället ha motiverats av praktiska eller politiska skäl.

38. Det finns alltså inte stöd för att det inom folkrätten har etablerats någon norm med krav på att den misstänkte ska befinna sig i den stat som avser att utöva jurisdiktion med tillämpning av universalitetsprincipen.

39. Slutsatsen är således att inte heller folkrätten utgör något hinder mot att en svensk domstol utövar universell jurisdiktion i förhållande till en misstänkt som inte befinner sig i Sverige när åtal väcks.

Bedömningen i detta fall

40. AS är åtalad för medhjälp till folkrättsbrott, grovt brott, enligt 22 kap. 6 § brottsbalken i dess lydelse före den 1 juli 2009 samt 23 kap. 4 § brottsbalken. Det är fråga om ett brott som omfattas av bestämmelsen om universell jurisdiktion i 2 kap. 3 §.

41. Åtalet rör gärningar som AS påstås ha begått i sin roll som företrädare för bolag i en svensk koncern, ensam eller tillsammans och i samförstånd med en svensk medborgare. Anknytningen till Sverige får anses vara tillräcklig för att det ska föreligga ett berättigat svenskt rättskipningsintresse.

42. Svensk domstol är därmed behörig att pröva åtalet enligt 2 kap. 3 § brottsbalken. Frågan är då om det enligt 12 § finns något hinder i allmän folkrätt mot svensk domsrätt.

43. Det som AS åtalas för utgör ett sådant internationellt brott som enligt folkrätten omfattas av universell jurisdiktion. Att de påstådda gärningarna har begåtts i en icke-internationell väpnad konflikt föranleder ingen annan bedömning. Vad AS har anfört om att åtalet bygger på principer om

medverkansansvar som är oförenliga med folkrätten påverkar inte bedömningen av jurisdiktionsfrågan.

44. Det förhållandet att AS inte befinner sig i Sverige utgör inte något hinder mot svensk domsrätt.

45. Det finns inte heller i övrigt något hinder i allmän folkrätt mot svensk domsrätt.

46. Svensk domstol är således behörig att pröva åtalet. ASs överklagande ska därför avslås.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Agneta Bäcklund, Sten Andersson, Stefan Johansson och Johan Danelius (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Hanna Hallonsten